

Basisideeën
voor een social fix
van het klimaatprobleem

Jac B. Nijssen

ISBN 978-94-6301-473-1

Academische Uitgeverij Eburon, Utrecht

www.eburon.nl

Advies: Hanne Walter, Isabelle Léon, Sara Helmink

Kritiek: Drieka, Bob, Bill, Paul, Menno, Irene, Ann, Maarten, Ricky

Logistiek: Hanne Walter, Sarah Bacon

Omslag: textcetera Den Haag

Coverfoto: Extinction Rebellion blokkeert opnieuw de A12,
28 Januari 2023. @ Marco de Swart / ANP

© 2023 J.B. Nijssen.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Inhoud

Voorwoord	7
HOOFDSTUK 1 There must be some way out of here	11
1.1 Is de huidige energie-transitie haalbaar?	13
1.2 Gangbare modellen over mens en samenleving	14
1.3 De mens als feedforward klungel	16
1.4 Waarom een klungel?	20
1.5 Volgorde en tempo	22
1.6 Op wat voor plek kan en wil een mens leven?	28
1.7 Afsluitend	31
HOOFDSTUK 2 De sociale dimensie	35
HOOFDSTUK 3 Dringen en delen	39
HOOFDSTUK 4 Het ontstaan van samenwerking	55
HOOFDSTUK 5 De zorg voor fatsoen	75
5.1 Spelregels maken	77
5.2 De pijndossiers	81
5.3 Recente maatschappelijke ontwikkelingen	89
HOOFDSTUK 6 Samenlevingsdynamiek vanaf 1600	95
6.1 Relativering vanwege tweedelingen	100
6.2 Relativering vanwege fasen	101
HOOFDSTUK 7 Basisdynamiek	111
HOOFDSTUK 8 De actuele situatie	127
8.1 De mondialiserende mens	132
8.2 Eerste conclusie	138
8.3 Tweede conclusie	138
8.4 Twee speerpunten	142
HOOFDSTUK 9 Een stabiele samenlevingsvorm configureren	147
9.1 Hoe zou beperking kunnen?	149
9.2 De b-vorm concreet configureren	156
9.3 De sturing van de b-vorm	165
9.4 Is distributie van emissie-budgetten een optie?	175
9.5 De b-vorm kiezen	177

Bijlage 1	Stuur ontwikkelen	185
B.1.1	Voor ontwikkeling is contact nodig	185
B.1.2	De ontwikkeling van m(L)	188
B.1.3	De ontwikkeling van gevoel	193
Bijlage 2	De randen van wanhoop	207
Bijlage 3	Onmaat uitbaten i.p.v. domeinen toewijzen	213
Bijlage 4	Vergelijkbare kritiek	223
Literatuur		227
Index van personen		235
Index van symbolen		239

Voorwoord

De manier waarop we ons door het leven slaan, wordt sterk bepaald door wat er om ons heen te slaan valt. Ik bedoel dat de manier waarop we ons voelen, denken, en handelen inrichten en combineren gaandeweg een specifieke vorm aanneemt juist via het omgaan met het krachtenspel in onze omgeving. De een wordt een bedachtzame scherpslijper, de tweede een durfal, de derde een bietser, en de vierde een binnenvetter.

Als dat krachtenspel diepgaand wijzigt, kunnen we die manier wel ombouwen, maar gemakkelijk gaat dat nooit. Want elk zo'n manier van doen, zo'n **bestaanswijze** eigenlijk, of het nou een liberaal, sociaal, conservatief, erudiet, gelovig, nomadisch, alcoholisch, introvert, paternalistisch of ander karakter heeft, is een soort gevangenis, heeft een zekere taaie vormvastheid. Niet alleen via ons eigenbeeld ('self-awareness') maar ook via het collectief waarin we meedraaien. Zodoende moeten we meestal eerst echt totaal vastlopen, wil het ons lukken naar een andere bestaanswijze te veranderen.

In die omstandigheid zie ik de Westerse mens momenteel wel degelijk verzeilt. Zijn expansieve levensstijl heeft planetaire krachten losgemaakt die nauwelijks meer onder controle te krijgen zijn.

Ja, maar we pakken dat probleem momenteel toch uiterst gedreven aan? Dat klopt, maar de vraag is of die oplossingsdrift niet juist het probleem is. Want hoe wordt die gestuurd? Heeft nu ineens de bestaanswijze die ons ongemerkt al pokerend naar de rand van de afgrond heeft geleid, de potenties ons ervan te verwijderen?

Ik waag te betwijfelen of we er op die manier van weg kunnen komen. Kunnen we zoals we nu zijn, zoals we elkaar nu voortdurend als vrijbuiters te lijf gaan om ons deel van de koek binnen te slepen, ooit genoeg nemen met bestedingsplafonds, productiebeperkingen, een minimalistische levenswijze, en een planningskeurslijf? Dit collectief onvermogen is in 1968 door Hardin kernachtig omschreven als 'The tragedy of the commons'. Het wordt sinds 15 jaar vrij intensief onder de naam 'Social dilemmas' onderzocht. Paul van Lange definieerde het in 2008 als '*situations in which short-term self-interest is at odds with longer-term collective interests*'. Renes beschreef in 2021 hoe uitkomsten van dat onderzoeksveld van toepassing kunnen zijn om het onvermogen rond klimaat

– in zijn woorden: de klimaatpagaat – te demonteren. Echter, het social dilemma blikveld is nogal eng. Men focust te veel op personen en te weinig op de structuren waarin die personen via samenlevingsregels en wetten functioneren en gevangen zitten. Natuurlijk, men kan met hun psychologische inzichten wel iets aan de klimaatpagaat krikken en mensen tot duurzamer gedrag vermurven, maar omdat de kernconfiguratie van afhankelijkheden van ieders maatschappelijke positie als gegeven (niet regelbaar) wordt beschouwd (i.e. als onafhankelijke variabele buiten schot blijft) blijft duurzaam gedrag voor de mensen een ruilmiddel om de ongelijkheden en verschillen tussen hun maatschappelijke posities uit te onderhandelen, te verrekenen, en zelfs te wreken. Zie de koppigheid waarmee we ons naar de afgrond blijven haasten door elk ambitieus reductie-plan te blijven uitkleden, tegenwerken, en wegstemmen. We moeten echt heel andere mensen durven worden – i.e. naar een andere bestaanswijze veranderen – willen we onbevreesder op elkaar kunnen inhaken en het collectief onvermogen achter ons laten. Echter, er zijn bepaalde structurele zekerheden en bevrijdingen nodig om die durf te triggeren, en de huidige paralyse door het Scientific Promise Land vol sensationele doorkijkjes naar superslimme oplossingen te doorbreken. Aan die hunkerende oplossingsdrift heeft fossiele energie ons immers verslaafd. Laat me even uitleggen.

Er is dankzij steeds meer energieverbruik per hoofd van de bevolking een enorme schaalvergroting van woord-, beeld-, en productuitwisseling tussen mensen gerealiseerd. Dat heeft niet alleen de omvang en intensiteit van de werkelijkheid opgeblazen, ook ieders greep daarnaar. Het bevredigen van de behoefte om dingen gedaan te krijgen (d.w.z. correcte werking op te wekken), dingen naar de hand te zetten, is een **hoofdingrediënt** van de Westerse bestaanswijze geworden. Die steeds intellectuelere oplossingsdriftige manier van doen heeft ons samenleven tot in alle hoeken en gaten bezwangerd. Ja, het is waar dat we sinds eeuwen de productie van producten en diensten via specialisatie steeds gedetailleerder functioneel hebben opgedeeld, maar recentelijk is de mate waarin elk beslippunt binnen al die producties bijgestaan wordt door staf (i.e. probleemoplossers, innovators, updaters) min of meer ontploft.

Met als gevolg dat voortdurende innovatie- en reorganisatiegolven de stabiliteit van onze onderlinge verhoudingen ernstig ondermijnen. Het gooien met mensen en hechte verbanden uit naam van winst, efficiëntie,

en gemak leidt tot steeds meer ontheemding, delinquentie, uitval, verslaving, en grote onderlinge tegenstellingen qua waarden, visies, en posities. Gaan we zo diep verdeeld en aangetast een reddende deuk in het klimaatprobleem slaan? Waarmee ik op de kernvraag van dit boek kom.

De **grote vraag** van dit boek is of de manier waarop we nu voortdurend innoverend en fel onderling concurrerend onze economische processen herinrichten, het mogelijk maakt dat we op tijd collectief naar een bestaanswijze kunnen evolueren die zowel klimaat als biodiversiteit de ruimte bieden om weer te stabiliseren.

Iets meer in detail. Ik probeer aan te tonen dat het vrijwel onmogelijk is substantieel beperkend beleid te voeren – en dus een strikte planning te realiseren om binnen planetaire grenzen te leven – ten aanzien van noch inputs noch outputs van ons economisch systeem zonder vrij diep in te grijpen op de manier waarop we reserves vormen, die aan elkaar overdragen, en door elkaar laten gebruiken. Als ongebreidelde reservevorming, zoals nu al eeuwen het geval is, mogelijk blijft, en dus het grootste deel van de **sturing** van (= besluitvorming rond aard en vorm van) economische processen via die macht (= opgespaarde zeggenschap) wordt bepaald, is beperkend beleid (degrowth) niet realiseerbaar. Ik probeer dat te bewijzen door diep in te gaan op de twee hoofdvormen van hoe we met elkaar kunnen omgaan nl. dringen (= concurreren) en delen (= nauw samenwerken), en aan de hand van ieders eigendynamiek de bandbreedte in te schatten van hun potenties om de preciaire situatie waar we nu voor staan op tijd te neutraliseren. Omdat we niks kunnen als we niet op één lijn kunnen komen, focus ik vooral op ieders potentie om waardenconvergentie aan te wakkeren. Die procesbeschrijvingen probeer ik zowel theoretisch als historisch te valideren.

Door het klimaatprobleem op die manier in een ruim en samenhangend kader te plaatsen, probeert dit boek zicht te krijgen op de belangrijkste (systemische) beknellingen die ons beletten substantiële beperkingen te reguleren. Waaraan (welke wetten, gewoonten, structuren) zitten we vast – wat drijft ons uit elkaar – waardoor we dat niet kunnen?

Kortom: Waar zit **het slot** op collectief minderen, op samen een treetje lager gaan? Een eenvoudig antwoord is er natuurlijk niet, anders zaten we nu niet muurvast. Maar de voornaamste spaak wordt in dit boek wel uit het wiel getrokken. En er valt licht op de anderen.